

İslâm Medeniyeti

MECMUASI

ÜÇ AYLIK

Dînî, İlmî, Edebî
Araştırmalar Mecmuası

Cilt: V, Sayı: 2

Haziran — Şaban 1401

SAHİBİ

İSLÂM MEDENİYETİ VAKFI

Adına Başkan

Selçuk ERAYDIN

Yazı İşleri Müdürü

Dr. Câhid BALTACI

İdâre Yeri

Bozdoğan Kemeri Cemal Yener

Cad. Nr: 132 VEFA/İST

Haberleşme ve Hâvele

PK. 1315 Sirkeci/İSTANBUL

TURKEY

Fiâtı: 150 lira

Abone şartları:

Yurt içi: 600 lira

Yurt dışı: 1.200 lira

İÇİNDEKİLER

Hicret Kriteri

İ. Lütfi ÇAKAN 3

Kur'ân-ı Kerîm'in Tefsiri ve
İlimlerle Olan Münâsebeti

Celâl KIRCA 17

İLYAS (a.s.) Hakkında bir
Araştırma

Dr. Abdullah AYDEMİR 27

Osmanlılarda Şeyhülislâmlık
Müessesesi

Ziya KAZICI 39

Fal, Falnâme ve «Fâl-ı Reyhân-ı
Cem Sultan»

Dr. Hâil ERSOYLU 69

Kayseri Raşid Efendi Kütüphâne-
sinde Peygamberimizin Hayatı ile
İlgili Türkçe Yazmalar

Dr. A Vehbi ECER 83

İstanbul'daki Tekkelerin Silsile-i
Meşâyihî:

97

İslâmî İlimler Fakültesinin Tertip-
lediği «Hicret Kongresi» başarılı
Geçti

119

Şer'î Siciller

Atilla ÇETİN 123

«Hicret Kongresi» Başarılı Geçti 127

Nesredilmeyen yazılar istenildiğinde iâde edilir. Mecmuanın is-
mi zikredilmeden iktibas edilemez.

Kur'ân-ı Kerîm'in Tefsiri ve İlimlerle Olan Münasebeti

Celâl KIRCA

Allah (c.c.) beşeriyeti hiadyete erdirmek ve «sırat-ı müstakîm'de devamlarını sağlamak için peygamberleri vâsıtası ile kitâblar göndermiş ve bu kitâbları en iyi bir şekilde okumalarını da emrederek okumayı kurtuluşa vesile kılmıştır. Hz. Muhammed (s.a.v) ile gönderdiği son kitap Kur'ânı Kerîm'de de insanları, okumaya tefekkiire, araştırmaya ve Kur'ânı tedebbüre teşvik etmiş ve bu sayede kendilerini hidâyete erdireceğini belirtmiştir.

Cenab-ı Hak, Kur'ânı okuyup da okuduğunu anlayanları, O'ndan ahkâm çıkartanları ve çıkartılan hükümlerle amel edenleri methedip öğerken bu yüce kitâbdan yüzçevirenlerle, okuduğu halde mânâsını anlamıyanları ve ahkâmı ile amel etmiyenleri de zemmedip kötölemıştır. Böyle kimseleri, taşıdıkları halde okumadıklarından kitap yüklü eşeklere benzetir(1). O, tedebbürü terkedenleri de sevmez. Tedebbür ve tefekkürden yüz çevirenler hakkında ise, «Onlar, Kur'ânı tedebbür etmiyorlar mı, yoksa kalpleri üzerinde kilitler mi var?»(2) der.

Tedebbür ve tefekkür etmeksizin Allah kelâmını anlamak mümkün değildir. Kur'ânı anlamayı ve O'nu akletmeyi yine Kur'ân istemektedir. «Biz O'nu arapça bir Kur'ân olarak indirdik, olur ki, akledersiniz»(3). Bir şeyi akletmek, onun bütün anlamlarını kavramak demektir.

1 — K.K. Cuma s. 62/5.

2 — K.K. Muhammed s. 47/24.

3 — K.K. Yusuf s. 12/2.

Yukarıdaki âyetten anlaşılacağı üzere, Kur'ân buna en lâyük olanıdır. Bu sebeptendir ki, müslümanlar, Kur'anı tilâvet etmede ve mânâlarını anlamada büyük gayret sarfetmişler ve birbirleriyle yarışmışlardır. İlk defa Kur'ânı anlamada görüş beyan eden Allah'ın Rasulü Hz. Muhammed ve O'nun Ashâbı olmuştur(4).

İmam Gazzâlî, bu konuda şöyle der: «Peygamberimiz, İbn Abbas hakkında «Allah'ım, bunu dinde fakih (anlayışlı) kıl ve (Kur'ânın) tevilini kendisine öğret»(5), diye dua etmiştir. Şayet te'vilde tenzîl gibi Rasulullah'dan duyulmuş ve ezberlenmiş olsaydı bu duanın ne kıymeti kalırdı? Yine Allah Teâlâ, Kur'ânı Kerîm'de: «O'nu, onlardan istinbat edenler bilirlerdi»(6), buyurmakta ve ilim sahiplerine ait bir istinbatın var olduğunu bildirmektedir. İstinbatın, duyulan şeylerden başka ayrı bir hüküm çıkartma olduğu ise bilinen bir gerçektir.»(7).

İlk defa Kur'ânı Kerîm'i anlama hususunda görüş beyan eden Allah'ın Rasulü Hz. Muhammed ve O'nun ashâbı olmuştur(8). Daha sonraları İslâm âlimleri de, Kur'ân-ı anlama konusunda ictihad etmişlerdir. İmam Gazzâlî, bu konuda şöyle der: «Peygamberimiz, İbn Abbas hakkında; «Allah'ım, bunu dinde fakih, anlayışlı kıl, Kur'ânın tevilini kendisine öğret»(9), diye dua etmiştir. Şayet te'vil de tenzil gibi yani mânâ da Kur'ân gibi Rasulullah'dan duyulmuş ve ezberlenmiş olsaydı, bu duanın ne kıymeti kalırdı? Yine Allah Teâlâ, Kur'ânı Kerîm'de «O'nu, onlardan istinbat edenler bilirlerdi»(10), buyurmakta ve ilim sahiplerine ait bir istinbatın var olduğunu bildirmektedir. İstinbatın, duyulan şeylerden başka, ayrı bir hüküm çıkartma olduğu ise bilinen bir gerçektir.»(11).

Hız. Ömer (r.a.), müslümanların Kur'ânı anlamaları yönündeki müşküllerini gidermek için meclisler toplamış ve onlarca bilinen kuvvetli istinbatı dolayısı ile, sorularına cevaplar vermiştir(12). Yine Hız. Ömer, müslümanlara, Arap lügat ve gramerini evlâtlarına öğretmelerini emrederek(13), Kur'ân-ı anlamada yardımcı olan bu ilmin öğretilme-

4 — Dr. Abdullah Mahmud Şehate, Târihu'l-Kur'ân ve't Tefsir, Mısır 1972, s. 104.

5 — Ebû Hâmid El Gazâlî, İhyâu Ulûmi'd-Din, Beyrut, tarihsiz, c. I, s. 290.

6 — K.K. Nisâ s. 4/83.

7 — Gazâlî, İhyâ, c. I, s. 290.

8 — Dr. Abdullah Mahmud Şehate, Târihu'l-Kur'ân ve't-Tefsir, Mısır, 1972, s. 104.

9 — Muhammed el-Gazâlî, İhyâu Ulûmi'd-Din, Beyrut, tarihsiz, I/290.

10 — en-Nisâ, 4/83.

11 — Gazâlî, İhyâ, I/290.

12 — Muhammed b. Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'ân, Mısır 1954. XXX/333.

13 — İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, Beyrut 1956, LHN maddesi.

sini istemiştir. Kâdi Beydâvî (ö. 685/1286) de «Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et»(14), âyetinin izâhında «hikmet»i şek ve şüpheyi izâle ederek kesin ilim ifade eden delil ve buhranlar ile açıklayarak, Kur'ânın bu doğrultuda tefsir edilebileceğini göstermiştir(5).

Rasulullah ile başlayan Kur'ânı anlama ve tefsir etme işi, ashâbdan tâbiîne ve onlardan da nesiller boyu zamanımıza kadar yapılagelmiş ve kıyâmete kadar da yapılmaya devam edecektir. Kur'âna ait tefsirlerin en hayırlısı nedir? diye sorulduğunda «zamandır» diye cevap veren(16) bir âlimin bu cevabı Kur'ânın anlaşılmasını en kısa ve özli bir şekilde ifade eder. Çünkü zamanın geçmesiyle ilim artar ve ilim arttıkça da Kur'ânî mefhumlar daha iyi anlaşılır. Fakat ilmin sonu gelmediği gibi, Kur'âna ait mefhumları anlamının da sonu yoktur.

Kur'ân, Allah kelâmı ve O'nun kitabıdır. Allah'ın varlığının bir nihâyeti olmadığı gibi, O'nun kelâmı olan Kur'ânı anlamının da bir sonu yoktur(17). Sehl b. Abdillah et-Tusterî'nin dediği gibi «şayet her hangi bir kimseye Kur'ânın her bir harfi için bin anlayış verilseydi o kimse Allah'ın kitabındaki sadece bir âyete koyduğu mânâların sonuna erişemezdi.»(18).

Saîd b. Cübeyr, (ö. 95/713) «Kur'ânı okuyup da, sonra O'nu tefsir etmeyen kör ve arâbî gibidir»(19), derken, Mücâhid (ö. 103/721) de «Allah'a mahlukatının en sevimlisi inzâl edileni (Kur'ân-ı) en iyi bilendir»(20), diye söyler. Bundan dolayı Kur'ân-ı anlayıp tefsir etmek isteyen eski müfessirler, Kur'ânın müşkil ve garib kelimelerini halletmek, kelimelerin karşılıklarını izâh edip şerhetmek, kıraat ühtilâflarını açıklamak, tarihî kıssalar ile sarf ve nahiv kâidelerini beyan etmek, esbab-ı nüzûl ile nâsîh ve mensûh âyetleri nakletmekle yetinmişlerdir. Taberî (ö. 310/922) bütün bu anlayış ve ilimlerin hepsini tefsirinde toplamış, Kurtubî (ö. 671/1272) fikhî meselelere ağırlık verip tefsirini bu doğrultuda yazarken, Fahreddin er Râzî (ö. 606/1209) de kelâmî meselelere, felsefe ve çağındaki ilmî anlayışa uygun bir görüşle «tefsir-i kebîr»ini yazmıştır.

14 — en-Nahl, 16/125.

15 — Kâdi Beydâvî, Envârü't-Tenzil, Mısır 1968, I/574.

16 — Muhammed ez-Zerkânî, Menâhilü'l-İrfan, Beyrut tarihsiz, I/572.

17 — K.K. Lokman s. 31/28.

18 — Muhammed ez-Zerkeşî, El Burhân fi Ulumî'l-Kur'ân, Beyrut 1972, c. I, s. 9.

19 — et-Taberî Câmiu'l-Beyân, c. I, s. 81.

20 — Muhammed b. Ahmed el Kurtubî, El-Câmi'u Ahkâmî'l-Kur'ân, Beyrut, tarihsiz c. I, s. 26.

Böylece «tefsir» çeşitli metodlarla yapıp yazıldığından tabii olarak da çeşitli kollara ayrılmıştır. Muhaddis olan bir müfessir, tefsirini rivayetlere dayanarak yaparken, fâkih, fikhî meselelerle ahkâma dair âyetleri tefsir etmede mahâret göstermiştir. Lügatçı, Kur'ânın garib ve müşkil kelimelerinin izâhında söz sahibi olmuş, filozof, varlık, bilgi ve metafizik gibi felsefî konularda konuşurken, sofi de, kendi hallerini ve bâtıda bulduğu şeyleri zikretmekle yetinmiştir. Diyebiliriz ki her ilim erbâbı, Kur'ân'da söyleyebileceği ve yazabileceği pek çok şeyler bulmuştur. Yine her ilim sahibinin, Kur'ân hakkında görüş ve düşünce olarak bir anlayışı daima varola gelmiştir.

Kur'ân, insanlara bir şeriat, dua, hikmet, ibâdet, fikir, emir ve nehiy kitabı olmakla birlikte, onların maddî ve mânevî hayatlarını kuşatan ve aynı zamanda da bütün ihtiyaçlarını gideren bir kitaptır. O, ilmî ve fennî hakikatlerden de bahseder, ancak bunu tafsilen değil, icmâlen beyân eder. Ve O, herkesin anlayışına hitab ettiği gibi, herkes de O'nda kendi kültür seviyesine uygun bir mânâ bulabilir.

Kur'ân-ı Kerîm'in âyetleri bir kristale benzer ve hangi cephesinden bakılırsa, o cephesinde mutlaka ayrı bir mânâ görülür. Ve yine her bir âyetin, her asra bakan yüzü vardır. Yâni 7. asrın insanına bakan bir yüzü olduğu gibi 20. asrın insanına da bakan bir yüzü vardır. Bundan dolayı her bir asrın insanı, Kur'ân âyetlerinde, kendi asrındaki anlayışa ve kültür seviyesine uygun bir mânâ bulabilir. Meselâ: «O Allah ki, sizin için yeri bir beşik yaptı(21), âyetine ilk muhatap olan nesiller, bu âyeti, belki de yeryüzünün, ayaklarının altına serilmiş, tarım ve ticaret için önlerine konulmuş ve hayat ve gelişme için hazırlanmış olarak anlamışlardır. Biz ise bu ifadeyi daha geniş ve daha derin bir şekilde anlıyoruz. Bizden sonra gelecek nesiller ise bu gerçekleri, bizim anladığımızdan çok daha farklı olarak anlayacaklardır. Ve bu âyetin mânâsı her geçen gün biraz daha genişleyecek ve biraz daha derinleşecektir. İlim ve bilgi kapıları, aralandıkça ve insanlığına meçhuller açılarak ma'lûm oldukça, daha geniş ufuklar ve buutlara ulaşan anlamlar çıkarılacaktır(22).

Ve yine «Dağları kazıklar yapmadık mı?»(23) âyetini bir cahil, dağları yere çakılmış kazıklar olarak anlarken, bir şâir de yeri taban, semayı bir çadır, dağları da o çadırın kazıkları olarak görür. Bir edîb

21 — K.K. Zuhuf s. 43/10.

22 — Bk. Seyyid Kutub, Fî zilâli'l-Kur'ân Beyrut 1968, c. 7, cüz 25, s. 65.

23 — K.K. Nebe' s. 78/7.

ise, bu âyeti, ebedî yönden ele alır ve yer ile dağların fizîki tasvirini yapar. Bir coğrafyacı da, yer küresini denizde yüzen bir gemi ve dağları da o geminin direkleri olarak düşünür ve onları geminin dengesini sağlayan bir unsur kabul eder. Ve bir sosyologa göre de yer yüzü, hayatın kaynağı olan bir evdir ve bu hayatın devamı için su, hava ve toprağa ihtiyaç vardır. Dağlar ise su, hava ve toprağın direğidir. Zira dağlar, suyun mahzeni, havanın temizleyicisi ve toprağın koruyucusudur. Bir tabiat âlimine göre ise de, yer küresinin içindeki bir takım boşluklar neticesinde meydana gelen titreme ve zelzelelere karşı dağlar, bir denge unsurudur ve bu sayede dağ silsilelerinin bulunduğu yerlerde her hangi bir sallantı olmaz.

Bundan dolayıdır ki, «herkesin akıl, kaabiliyet ve anlayışına göre Kur'ân'dan mânâ çıkartması câiz görülmüştür»(24). Çünkü Kur'ân, mu'ciz bir kitabdır. Kur'ânın i'câz yönleri üzerinde ihtilâf olmuşsa da, mu'cizliği üzerinde asla ihtilâf olmamıştır. Kur'ânın i'câzından dolayı, çeşitli tefsir ekolleri ortaya çıkmış ve zamanla O'nun engin mânâları anlaşılabilmiştir(25).

Kur'ânın i'câz yönlerinden biri de «Kevnî i'câz» yönüdür. Kur'ân öz ve temel esaslar dahilinde kâinat ve kâinatın içindekilerden bahseder. Fakat O'nun bahsedışı, cisimlerin ve tabiat olaylarının mâhiyeti yönüyle değil, yaratılış hikmet ve gayeleriyle insanlığa olan hizmetleri yönüyledir. Kur'ânda Cenab-ı Hak, «Biz bu kitabda hiç bir şeyi ihmal etmedik.»(26), yani hiç bir şeyi terketmedik»(27). Yaş ve kuru hiç bir şey yoktur ki, kitabı mübînde bulunmasın.»(28) buyurmaktadır. Ayrıca Kur'ân'da, insanın kendisini tanıyıp bileceği konulara bakmayı emreden 350, yer yüzündeki tabiat olaylarına bakmayı ve araştırmayı da teşvik eden 50 den fazla âyet mevcuttur(29). Tantâvî Cevherî'ye göre (ö. 1359/1940) Kur'ânda pozitif (tecrübî ilimler)e işâret eden âyetlerin sayısı 750 ye ulaşmaktadır(30). Yine Kur'ânda 88 ü Mekkî, 26 sı Medenî olmak üzere mevcut 114 sûrenin bir kısmının ismi, tabiat olaylarına ve astronomiye aittir. Meselâ: Nur, Ra'd, Duhan, Necm, Kamer, Meâric, İnfitar, Burûc, Şems, Leyl, Asr ve Fecr sûre-

24 — Gazâlî, İhyâ, c. I, s. 290.

25 — Bk. Emin el Hûlî Dâiratu'l-Maârif, Tefsir mad. c. 5, s. 362-364.

26 — K.K. En'am s. 6/38.

27 — İbn Kuteybe, Mecâzu'l-Kur'ân, Mısır 1954, c. I, s. 191.

28 — K.K. En'am s. 6/59.

29 — Abdürrezzak en Nevfel, El Kur'ân ve'l İlmu'l hadîs, tarihsiz, s. 28.

30 — Tantâvî Cevherî, El Cevâhir, Mısır 1350/1931 c. I, s. 7.

leri gibi. Bir kısmı da insan ve hayvan gibi canlı varlıkların adlarını taşır: İnsan, Nâs, Şuara, Enbiya, Nisâ, Ahzab, Bakara, Nahl, Ankebût ve Fîl sûreleri gibi(31). Kur'ân'daki bütün bu âyetler, pozitif ilimlerin öğrenilmesini ve araştırılmasını teşvik etmektedir(32).

Bundan dolaydır ki, Kur'ânın tefsiri, her asırda içinde bulunduğu asrın ilmî hareketinden etkilenmiş ve çağındaki ilmî nazariye ve görüşleri yansıtan örnekler vermiştir(38). Ancak tefsir ilmi, ilmî ve felsefî görüşleri alıp kabul etme hususunda, tedricî bir yükselme göstermiştir. Selefin tefsirinde, ilmî ve felsefî konuları tedricî bir şekilde alıp kabul ettiklerine dair pekçok örnekler mevcuttur.

Kur'ân'daki kâinat ve içindeki varlıklarla ilgili âyetlerle, bunların araştırılıp öğrenilmesini talep eden âyetlerin varlığı elbette ki, müfessirler tarafından görmemezlikten gelinemezdi. Bu sebeple bir kısım müfessirler, bu yöne meyletmişler ve tefsirlerini bu doğrultuda yapmışlardır. Ve böylece diğer tefsir ekollerinin yanında, yeni bir takım tefsir ekolleri de meydana çıkmış oldu.

İyi bir tarihçi, Kur'ân'daki tarihî olayları, tarih bilmeyen bir fıkıhcıdan daha güzel tefsir ettiği gibi, bir doktor da, insanın yaratılışı ile ilgili merhaleleri anlatan âyetlerin açıklamasını daha maharetle yapar. Kezâ bir tabiat âlimi de yer yüzünü ve kâinatı anlatan âyetleri, bir doktordan daha iyi anlayıp izâh edebilir. Bu nedenle modern (pozitif) ilimlere işaret eden âyetleri, en iyi bir şekilde tefsir edebilmek için, müfessirler, bu ilimlerde mütehassıs olan ilim adamlarının görüşlerinden ve fikirlerinden geniş ölçüde istifade etmişlerdir. Hattâ bazı müfessirler ve âlimler, bütün çalışma ve gayretlerini bu yöne hasretmişlerdir.

Kur'ân'daki pozitif ilimlere ve tabiat olaylarına işaret eden âyetlerin, bu ilimlerle münasebet kurularak tefsir edilmeye başlanması, Abbasiler döneminde Aristo hikmeti ile Batlamyus feleki (Astronomisi) nin Yunancadan terceme yolu ile İslâm dünyasına nakledilmesi ve daha sonra da müslümanlar arasında şüyû' bulması neticesinde olmuştur(34). Bu olaydan önce İslâm âlimleri, yer yüzü, gök yüzü, yıldızlar, yağmur, bulut ve şimşek gibi şeylerin ve tabiat olaylarının zikredildiği âyetleri dış görünüşüne göre anlamışlar ve tefsir etmişlerdir(35). Bu terceme

31 — Yusuf Mürüvve, El Ulumu't Tabiiyyeti fil Kur'ân, Beyrut 1967, s. 74.

32 — M. Reşit Rıza, El Menâr (Tefsiru'l-Kur'âni'l-A'zîm) Beyrut, tarihsiz, c. V, s. 9.

33 — Ahmet Emin, Fecru'l İslâm, Beyrut 1969, s. 206.

34 — Bk. Abdüllâtîf Harpûtî, Tenkîhu'l-Kelâm; Dersaadet, 1130 h. s. 386.

35 — Harpûtî, a.g.e. s. 387.

hareketlerinin neticesinde, müslümanlar arasında başlayan bazı ifsat edici hareketlere karşı, bir yandan İslâmı müdafaa etme, bir yandan da Kur'ân'daki kevnî ve ilmî âyetleri devrinin ilim anlayışı ile tefsir etme faaliyetleri başlamış oluyordu.

Bu dönemde yetişen İslâm ülâmasından İmam Gazâlî (ö. 505/1111), Ebû'l Mealî (ö. 478/1085), Fahreddin er Râzî (ö. 606/1210), Kâdî Beydâvî (ö. 685/1286) ve benzeri muhakkikler, zamanlarında şöhret bulan Aristö hikmeti ile Batlamyus astronomisini, kendileri için mümkün ve kolay olduğu ölçüde tetkik ederek tahlil etmişler ve pek çok görüşlerini kabul etmemişlerdir.(36).

Terceme faaliyetinin ortaya çıkışından ve buna ait fikirlerin müslümanlar arasında yayılışından sonra, bir yandan İslâmı müdafaa ve bir yandan da kevnî âyetleri, çağındaki ilmî düşünce ve nazariyelerden de faydalanarak açıklama ve tefsir etme faaliyeti önem kazanmış ve özellikle İmam Gazzâlî ve er-Râzî bu hareketin öncülüğünü yapmıştır. Böylece Kur'ândaki kevnî âyetleri, asrının ilmî düşünce ve nazariyelerinden de istifade ederek açıklama ve tefsir etme faaliyeti yani «ilmî» tefsir hareketi» başlamış oldu. Adına Kur'ânı Kerîm'in pozitif ilimlerle olan münasebeti ve yorumu» diyebileceğimiz bu hareket, Gazâlî ile belirgin bir hale geliyor ve Râzî ile de çağının en verimli ve bütünlük arzeden bir düzeyine erişiyordu. Râzî'den sonra bu hareketin en başta gelen savunucusu, Ebû'l Fadl El Mursî (ö. 655/1257) olmuştur. Daha sonra Celâleddin es Suyûtî (ö. 911/1505) de bu hareketi savunmuş ve «El İtkân» adlı eserinde, bu konuda vârid olan âyet, hadis ve sahâbe sözleriyle birlikte el Mursî'den de geniş nakillerde bulunmuştur(37). Ancak El-Mursî ve es Suyûtî hariç, Râzî'den sonra bu hareket durgunlaşmış ve 20. yüz yılın başlarında yeniden canlanarak müstakil bir tefsir ekolü haline gelmeye çalışmıştır.

Çağımızda bu hareketi canlandıran en büyük etken, dinî âmillerle birlikte ilmî ve sosyolojik olayların meydana getirdiği problemleri çözme arzusu ve gayretleridir. Mâzide olmayan fakat asrımızda zuhur eden pek çok hâdise ve ilmî gelişmeler, müslüman âlimleri, Kur'ânı anlama ve anlatma konusundaki ictihadlarında cesur davranmaya zorlamış ve pek çok âyet-i kerîmenin bu vesile ile anlaşılması sağlanmıştır. Fakat bu anlayış nihâî bir anlayış değil, geçmişe göre daha iyi bir anlayış şeklidir.

36 — Harpûtî, a.g.e. s. 387.

37 — Celâleddin es-Suyûtî, El-İtkân fi Ulûmî-Kur'ân, Beyrut, 1973, c. II, s. 125-130.

Rönesansla birlikte Avrupa'da başlayan İlim-Din, diğer bir tâbirle Hıristiyanlık-İlim çatışması, bazı kesimlerde bir dinsizlik akımı şekline dönmüştü. Bu yüz yılda, İslâm ülkeleriyle, Avrupa ülkeleri arasında çeşitli sebeplerle başlayan karşılıklı münasebetler, bu düşüncenin İslâm ülkelerine de yayılmasına sebep olmuş, Avrupa'daki İlim-Din çatışması, İslâm ülkelerindeki bazı aydınlar arasında da İslâm-İlim çatışması ve himlerini doğurmuştu.

Tantâvî Cevheri, bu konuyu tefsiri «El Cevâhir»inde şöyle anlatır: «İslâm ülkelerinden pek çok genç, yabancı dil öğrenip de Avrupayı tanıdıktan sonra, son derecede gururlanıp kibirlendiler ve İslâm'dan yüz çevirdiler. Biz «Tanrı'ya inanmıyoruz çünkü frenkler de inanmıyorlar, diyerek dini ve diyâneti terkedip ibadetten uzaklaştılar. Gözümüzün gördüklerinden başkasına da inanmayız diyerek, «Allah'ı ve madde ötesi âlemi» kabul etmediler»(38). Gerçekten de Avrupa'nın ilmî, iktisadî ve askerî alanlardaki üstünlüğü, Avrupa'ya tahsile giden gençlerimizi ve onlarla temas eden bazı aydınlarımızı, aşağılık kompleksine itmiş ve onlarda bir İslâm düşmanlığı meydana getirmişti.

İslâm ülkelerinde yeni başlayan fakat Avrupa'da sona eren bu 19. yüzyıl dinsizlik kalıntılarının tesirlerini azaltmak veya yok etmek, gerçekte Avrupa'da var olan ilim-din çatışmasının İslâm'da olmadığını ve olamayacağını göstermek gerekiyordu.

Bu görevde, hem Kur'ânı, hem de müsbet ilimleri iyi bilen müslüman ilim ve din adamlarına düşüyordu. 19. yüzyıl sonlarıyla 20. yüzyıl başlarında, İslâmı yeniden bir başka şekilde müdafaa tarzında başlayan bu hareket, gittikçe gelişerek müstakil bir tefsir ekolünün gelişmesini sağlamıştır.

Bu hareketi, İslâm'ı müdafaa tarzında başlatan ve geliştirenler arasında, Cemâleddin Afgânî, (ö. 1315/1897), Muhammed Abduh, (ö. 1323/1905), M. Reşit Rızâ, (ö. 1354/1935), Muhammed İkbâl, (ö. 1357/1938), Mehmet Akif, (ö. 1355/1936), İsmâil Fennî Ertuğrul, (ö. 1365/1946), Tahtâvî, (ö. 1294/1877) Tunuslu Hayreddin (ö. 1315/1897) ve sairleri bulunmaktadır.

Bunlar ve bunların dışındaki diğer İslâm âlimlerinin gösterdikleri gayret ve çalışmaların neticesinde, İslâm-İlim çatışması olmadığı, tam aksine bir ilim ve islâm uyuşması ve uzlaşmasının varlığını açıklayan eserlerin yazılmasına başlanılmıştır.

38 — Cevherî, El Cevâhir, c. I, s. 118.

Geçen asırda yaşayan büyük müfessir Mahmud el-Âlûsî (ö. 1270/1854) tefsirinde az da olsa çağının anlayışına uygun ilmî tefsir örnekleri verirken, yine bu asırda müstakil eserler yazarak bu hareketi savunanlar bulunmuştur. Bunlar arasında, «Keşfu'l-Esrâr el-Nûraniyye el-Kur'âniyye» eseriyle Muhammed b. Ahmed el-İskenderânî ve «Tabâiu'l-İstibdâd ve Mesâriu'l-İsti'bâd» adlı eserleriyle de Abdurrahman el-Ke-vâkibi bulunmaktadır.

Çağımızda ilmî tefsir hareketinin ciddî ve önemli ilk eserini, bu asrın başlarında Gâzi Ahmet Muhtar Paşa (ö. 1336/1918) vermiş ve astro-nomi ile ilgili 70 kadar âyet bir araya getirerek, devrinin ilmî anlayışı ile bu âyetleri tefsir etmiş ve eserine «Sedâiu'l-Kur'ân» adını vermiştir. Ayrıca Dr. Abdülâziz İsmail de, «el-İslâm vet-Tıbbu'l-hadis» adlı eserinde, dinî ve ilmî konulara değinip bu alanda bazı çalışmalarda bulunmuştur.

Asrımızda ilmî tefsirin en büyük temsilcisi, Tantâvî Cevherî'dir. 25 ciltlik muazzam tefsirinde Cevherî, ilim ve Kur'ân uzlaşmasının ve uyumunun açık ve net örneklerini vermiş ve tefsirini baştan başa bu anlayışla yapmıştır.

Mustafa el Merâğî, tefsiri «el-Merâğî» de bu anlayışa uygun tefsir örnekleri verirken, Seyyid Kutub da ilmî tefsirin aleyhinde görünmesine rağmen, «Fi-Zilâli'l-Kur'ân» adlı tefsirinde kevnî âyetleri açıklarken kendisini, bu anlayışla tefsir yapmaktan da alıkoyamamıştır. Elmalı'lı Hamdi Yazır'ın tefsirinde de ilmî tefsire uygun bol örneklere rastlamaktayız.

İlmî tefsir hareketi, günümüzde müslümanları o kadar etkilemiştir ki, yazılan bir çok eser ve makalede az veya çok bu konu ile ilgili bir şeyler bulmak mümkündür. Gerek İslâm âleminde ve gerekse 'batı'da bu sahada çalışmalar yapılmakta ve her geçen gün bu sahada yazılan eserler çoğalmaktadır. Bütün bu eserlerde söylenen veya söylenmek istenen şey şudur: «Çağdaş bilimlerle ilgili birçok konuya, Kur'ânı Kerîm'de temas edildiği halde, bunlardan hiç biri, çağımız bilimlerinin kesinlikle isbatladığı her hangi bir husus ile çelişmemektedir»(39). Bu özellikle sadece Kur'âna aittir, diğer ilâhî kitaplarda bu özellik yoktur.

Netice olarak diyebiliriz ki:

a — Kur'ân-ı Kerîm'de öyle âyetler vardır ki, eski âlim ve tefsirci-

39 — Dr. Maurice Bucaille, La Bible le Coran et la Science, (Kur'ân ve Modern İlim). Ter. Doç. Dr. Suat Yıldırım, basılmamış ve daktilo edilmiş terceme, 235.

lerin bütün gayretlerine rağmen inandırıcı bir açıklığa kavuşturulamamıştır. Fakat bu âyetler, bugünkü modern ilimler yardımı ile daha iyi anlaşılmaktadır. Buna rağmen bu gibi âyetlere ileride daha başka mânâlar verme ihtimali de ortadan kalkmış değildir. O konudaki ilim dalları geliştikçe başka mânâlara gidilebilir. Bu gibi âyetleri anlamak için sadece lisan bilgisi yeterli olmamaktadır. Lisan bilgisinin yanı sıra çok yönlü fen bilgilerine de sahip olmak gerekir.

b — Öyle âyetler vardır ki, onları anlamak ve tefsir etmek için bu günkü modern ilmin ulaştığı seviye bile kâfi gelmemektedir. İleride ilmî araştırmalar artar ve ilim dalları daha da genişlerse belki bu âyetlere o zaman bir anlam verilerek, o âyetlerin mâhiyeti anlaşılacaktır. Bu gün bu âyetlere eski müfessirler gibi sadece, Arapça kelimelerin müsaade ettiği bir lügat ve sözlük anlamı verilmektedir. Ne demek istediği ve neyin kastedildiği henüz anlaşılabilmiş değildir.

c — Yine öyle âyetler de vardır ki, eskiden iyi ve doğru anlaşılmışlar ve onlara başka bir mânâ vermeye gerek ve ihtiyaç da kalmamıştır(40).

Kur'ân-ı Kerim, her çeşit ilim verilerini objektif bir şekilde zikretmiş ve bu ilimlerin konularını ve meselelerini nâzil olduğu asırdaki anlayışa göre değil de, kendi gayesine her zaman hizmet edecek ve her çağın anlayışına hitab edecek şekilde ifade etmiştir. Bu bakımdan her asrın insanî, ilimlerin konularını ve meselelerini anlatan bu âyetleri, kendi çağının ilmî anlayışına ve görüşüne göre yorumlamış ve bu sebeptendir ki, ilmî tefsir anlayışına uygun yapılan tefsirlerde, çağlara göre değişik yorum ve anlayış farklılıkları meydana gelmiştir.

---

40 — Bk. Prof. Dr. Hüseyin Atay, Modern İlim ve Kur'ân-ı Kerim İlişkisinde Metod., Diyanet Dergisi, c. 18, sayı, 5, s. 266.